Âdet üzere bir eleştiride de bulunayım. Gözüm bu çalışmada bir dizin aradı. Umarım çalışmanın yeni baskılarında Salim Küçük eserine bir dizin de ekler.

Anadolu ağızlarıyla ilgili Türk Dil Kurumunda birçok yayın yapıldı, Kurum dışında yapılmış yayınlar da var. Gülseren Tor'un *Mersin Ağız Sözlüğü* bunlardan biridir. Bu eserde zaman adları da yer alıyor. Bunlardan biri de benim *Bitlis Halk Ağzı ve Kültürü* adlı çalışmamdır. Orada konuyla ilgili *ağ gün kara gün, ahşem ezanı, sahah ezanı, april, dakkade bir sabahnan, ahşanan* gibi daha başka kelimeler yer almaktadır.

Salim Küçük, Türk dil bilimine bu eseriyle katkı sağlamış ve bir boşluğu doldurmuştur. Kendisini tebrik ederim.

Türkiye'nin hemen her ilinde hizmet gören üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde görev yapan hocaların bu örnekte görüldüğü gibi ilgi çekici çeşitli çalışmaları var. Ancak bunlardan her zaman haberdar olmuyoruz. Bu bakımdan Anadolu üniversitelerinde Türk dili ve kültürü hakkında yapılan yayınların Türk Dil Kurumunun *Türk Dili* dergisinde tanıtılmasında fayda vardır.

KONUŞAN BENGÜ TAŞLAR*

İsmet Çetin

Türklük bilimi alanında üzerinde en çok çalışma yapılan eserlerden biri Göktürkler döneminden günümüze gelen bengü taşlardır. İlk olarak Atâ Melik Cüveynî'nin (Ö 1283) *Târîh-i Cihângüşâ* adlı eserinde bahsi geçen anıt eserler, İsveçli bir subay olan Philipp Johann Tabbert von Strahlenberg (1676-1747) tarafından 1730 yılında Stockholm'da yayımlanan *Das Nord und Östliche Theil von Europa und Asia* adlı eserde yer alan bilgiler sonunda araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Birçok araştırmacı ve gezginin yayımladıkları eserlerde bilgi verilen anıtlardaki yazıların Vilhelm Thomsen tarafından okunmasıyla, bu anıtlar üzerine yapılan çalışmalar çoğalmış ve hız kazanmıştır.

Orhun Bengü Taşları, Türkiye'de ilk olarak Necip Asım Yazıksız tarafından *Orhun Âbideleri* (Matbaa-i Âmire, İstanbul 1924) adıyla yayımlanır ve bu tür çalışmalar çoğalarak devam eder. 1924 yılında uygulamaya konulan "Liselerin İkinci Devre Türkçe Programı"nda 5. sınıf (lise 2. sınıf) edebiyat derslerinde "İslamiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı" içinde; "Yenisey ve Orhun Kitabeleri, Orhun Yazısı, Uygur Yazısı, Türkçede Kullanılan Sair Elifbalar" alt başlıklarında *Orhun Bengü Taşları*'na yer verilmiştir. Daha sonraki yıllarda hazırlanan/tadil edilen Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Edebiyatı derslerinde de edebiyat tarihinin konusu olması münasebetiyle okutulan *Orhun Bengü Taşları*'yla ilgili bilgiler, liselerin dışında başta üniversite ve yüksekokulların/enstitülerin "Tarih", "Türk Dili ve Edebiyatı", "Eğitim Enstitüleri/Öğretmen Okullarının Türkçe Öğretmenliği" gibi ilgili alanlarında akademik seviyede okutulmuş ve günümüzde de okutulmaktadır. Okullaşma süreci dışında kalan toplumun büyük kesimi bengü taşlarla ilgili bilgilerden habersizdir. Gü-

* Tuncer Gülensoy, *Konuşan Bengü Taşlar (Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk'tan Günümüze)*, Korkut Yayınları, Ankara 2021.

nümüz liselerinde uygulanan Türk Dili ve Edebiyatı programında da üç hafta okutulması öngörülen; "Edebiyatın Tarih ve Din İle İlişkisi, Türk Edebiyatının Tarihî Dönemleri ve Türkçenin Tarihî Gelişimi" konu başlıklarından "Türkçenin Tarihî Gelişimi" başlığı altında yazılı edebiyat dönemi konusunda Kök Türk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabesi hakkında bilgi verilip bu konuda öğrencilerin yazmaları ve hat sanatından kitap sanatına kadar geniş bir konuda konuşmaları istenir. Bu yoğun programın sıkıştırılacağı zaman ise yaklaşık iki ders saatidir. Konu yoğunluğu ve zaman azlığı dikkate alındığında, *Orhun Bengü Taşları*'yla ilgili bilgi edinmek mümkün değildir.

Orhun Bengü Taşları'yla ilgili son dönemlerde yayımlanan Ahmet Bican Ercilasun'un *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları* (2016) ile *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen: Köl Tigin - Bilge Kağan Tunyukuk Anıtları* ve Cengiz Alyılmaz'ın *Bilge Tonyukuk Yazıtları* (2021) başta olmak üzere birçok önemli çalışma mevcuttur. Bengü taşlarla ilgili son yayınlardan biri de genel okuyucu kitlesi ile farklı alanlarda öğrenim gören "gençler" için rahmetli Prof. Dr. Tuncer Gülensoy tarafından kaleme alınmış ve ölümünden kısa bir süre önce yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Gülensoy, kitabın yazılış amacını ve okuyucu kitlesini "Ön Söz"de; "Elinizdeki 'KONUŞAN BENGÜ TAŞLAR' adını taşıyan bu küçük kitap, mesleği Türkoloji olmayan, Türk dilinin tarihini ve yazılı eserlerini yakından tanımayan, öteki bilim dallarında eğitim ve öğretim görmüş, farklı mesleklerden olan Türk gençleri için hazırlanmış ve çeşitli fotoğraf ve resimlerle de görselleştirilmiş bir okuma belgeselidir." cümlesiyle belirtmiş.

Orhun Bengü Taşları'nda yazılanların kolay anlaşılabilmesi için günümüz

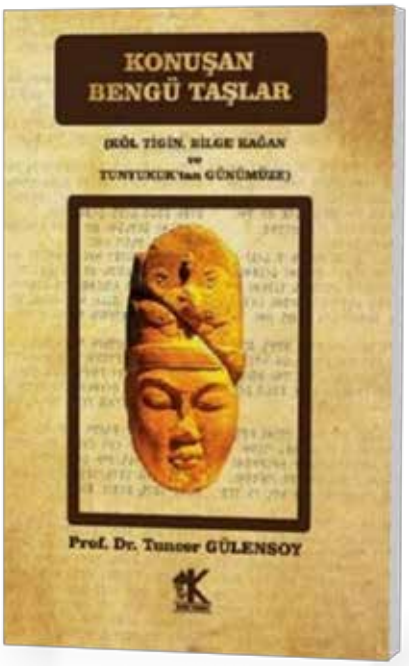

Türkiye Türkçesi ile kaleme alınan kitapta, zaman zaman bazı kavramlar o dönem Türkçesi ile parantez içinde verilmiş. Bengü taşlarda yazılanların anlaşılır olmasından başka "yazıtlarının tamamı, dil ve imlâ özellikleri ile sözlük hazinesi hakkında bilgi sahibi olmak isteyen" okuyucuların, başka kaynak eserlerden Talât Tekin'in, Muharrem Ergin, Ahmet Bican Ercilasun, Cengiz Alyılmaz, Osman Mert ve Erhan Aydın'ın bu alanla ilgili çalışmalarına bakılması gereğini söylenmektedir.

Kitap; "Önsöz" (7-8) ile "Köl Tigin Yazıtı (Güney Yüzü)" (9-15), "Köl Tigin Yazıtı (Doğu Yüzü)" (16-31), "Bilge Kağan Yazıtı (Kuzey Yüzü)" (32-37), "Bilge Kağan Yazıtı (Doğu Yüzü)" (38-50), "Bilge Kağan Yazıtı (Güney Doğu Yüzü)" (51-52), "Tengri Kağan Yazıtı" (53-54), "Bilge Kağan Yazıtı (Güney Batı Yüzü)" (55), "Bilge Kağan Yazıtı (Batı Yüzü)" (56) alt başlıklarından oluşmuş.

Kitapta verilen metinler dönemin hayat tarzını aktaran resimlerle desteklenmek suretiyle okuyucunun dikkatini çekmektedir. Resimler, bir taraftan okuduğu metinlerin daha kolay anlaşılmasını sağlarken bir yandan da metinlerin arka planını, dönemin zihniyeti ve medeniyetiyle ilgili çıkarımlarda bulunmayı sağlamaktadır.

Kitabın teması, "Ön Söz"ün son cümlesinde "Türk gençleri tarihlerini bilmek zorundadır. Tarihlerini bilmeyen milletler, öteki milletlerin kölesi olurlar!" biçiminde ifade edilmiş.

BİRBİRİNİN MÜTEMMİMİ İKİ ESER: *ŞİİRİN İZİNDE SÖZÜN GÖLGESİNDE* VE *OSMANLI ŞİİRİ ÜZERİNE NOTLAR*

Kadir Uzun

Ömer Zülfe[1]'nin 2011 yılında hazırladığı ***Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde: Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*** ile 2022 yılında hazırladığı ***Osmanlı Şiiri Üzerine Notlar*** adlı eserler, birbirinin devamı niteliğinde olup okuyucuya Osmanlı şiirinde kapalı olan ifadeler ile ilgili kapı aralamak amacıyla hazırlanmıştır.

Osmanlı şiiri üzerine yapılan çalışmaların gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Ancak bu şiirin anlam dünyasında gün yüzüne çıkmayı bekleyen karanlık noktalar ise hâlâ varlığını korumaktadır. Bu şiir geleneğiyle ortaya konmuş metinlere tek bir pencereden bakmak sağlıklı yorumlar yapılmasını mümkün kılmamaktadır. Metinlere hem çok yönlü bakabilmek hem de beyitlerde çetrefilli şekilde örülmüş anlam yumağını çözebilmek birtakım bilgilere sahip olmayı gerektirmektedir. Osmanlı şiiri metinleriyle uğraşan Ömer Zülfe, bu minvalde çözümü zor beyitlerde yaşadığı güçlükleri beyitlerin ortak noktalarına işaret ederek kaydetmiş, gün geçtikçe elde ettiği yeni bilgiler ve bulduğu yeni örneklerle beyitlerde üzeri sis bulutlarıyla örtülü belirsizlikleri dağıtmayı başarmıştır. Ömer Zülfe, daha önce yazdığı maddelerin bazılarını da düzenleyerek ***Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde: Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*** adıyla 289 maddelik alfabetik bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmada madde başına alınan sözler

1 Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.